

Nr 250.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående skjutfält för Bergslagens artilleriregemente m. m.; given Stockholms slott den 30 april 1943.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Per Edwin Sköld.

Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 30 april 1943.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, ANDERSSON, GJÖRES.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet samt, såvitt angår fråga om skjutfält för Bergslagens artilleriregemente, även med chefen för jordbruksdepartementet anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, vissa frågor rörande markförvärv för lantförsvaret samt anför därvid följande.

I propositioner den 12 mars och den 9 april 1943 (nr 158 och 208) ha framlagts förslag rörande förvärv av mark för lantförsvarets räkning. Jag anmälde i dessa sammanhang, att beträffande vissa andra förslag till markförvärv pågående utredningar — som i flertalet fall visat sig relativt tidskrävande med hänsyn till att preliminära köpavtal såvitt möjligt eftersträvats innan ärendena förelades riksdagen — för det dåvarande icke vore slutförda och anhöll att framdeles få återkomma till de frågor, som sålunda återstode.

Jag hemställer nu att få anmäla följande frågor.

I. Skjutfält för Bergslagens artilleriregemente. Jämlikt 1942 års försvarsbeslut skall ett nytt kårartilleriregemente, Bergslagens artilleriregemente, uppsättas. I försvarspropositionen till 1942 års riksdag lämnades frågan om förlägningsort för det nya regementet öppen i avvaktan på närmare utredning i ämnet. Efter framställning av Kungl. Maj:t (propositionen 1942:280) beslöt riksdagen (skrivelse nr 374), att regementet skulle förläggas till Kristinehamn. Frågan om anordnande av skjutfält för regementet berördes i ett särskilt avsnitt av sistnämnda proposition, därvid redogörelse lämnades för vissa inom artilleriinspektionen verkställda undersökningar rörande möjligheterna att förlägga skjutfältet till trakten av Villingsberg å Kilsbergen i Örebro län. Skjutfältsfrågan förelåg emellertid vid tiden för propositionens framläggande icke i utrett skick. Då det emellertid med hänsyn till nödvändigheten att i god tid planera för det nya förbandets lokalteter m. m. och då den förberedande utredningen givit vid handen, att skjutfältsfrågan syntes kunna lösas utan alltför stora svårigheter, ansågs beslut kunna fattas beträffande förlägningsorten, ehuru skjutfältsfrågan måste lämnas öppen i avvaktan på ytterligare utredning.

Sedan berörda utredning numera slutförts, torde frågan om skjutfält för Bergslagens artilleriregemente ånyo böra upptagas till behandling.

I fortsättningen kommer en redogörelse för utredningens gång att lämnas, men dessförinnan torde en kort orientering rörande olika ifrågasatta alternativ vara på sin plats. Ehuru undersökningen omfattat ett stort antal områden ha endast tre av samtliga rekognoscerade platser ansetts kunna komma i fråga för ändamålet, medan övriga förslag av ekonomiska eller andra skäl befunnits vara ogenomförbara. Av ifrågavarande tre områden är ett beläget i trakten av Villingsberg å Kilsbergen, medan de båda övriga äro belägna i trakten av Älvdalen i norra Dalarna respektive Hede i Härjedalen.

Vissa uppgifter, som kunna vara av intresse för bedömande av de tre alternativen, framgå av följande tablå.

	Villingsberg	Älvdalen	Hede
Areal (hektar)			
domänverket	10,482	12,275	12,395
enskilda	64	148	—
Bebyggelse	35 skogsjordbruk, 1 kronojägarbostad m. m.	ingen	2 skogsjordbruk m. m.
Avstånd till Kristinehamn (landsväg)	30 km	350 km	500 km

Enligt de militära myndigheternas ursprungliga förslag rörande Villingsbergsalternativet skulle tagas i anspråk ett område med en totalareal av 12,771 hektar, varav 2,289 hektar i enskild ägo.

Av det reducerade Villingsbergsområdet, beläget inom kronoparkerna Villingsberg, Garphyttan och Tysslinge, utgöras cirka 6,600 hektar av produktiv skogsmark, till största delen be vuxen med medelålders barrskog, medan omkring 3,500 hektar utgöras av impediment och vatten och 380 hektar av in-

ägor. De inom området belägna skogsjordbruken äro av växlande storlek; de största ha en areal av omkring 20 hektar. Goda vägar finnas anlagda. Området passeras av två elektriska högspänningsledningar. Enligt kontrakt med domänverket levereras större delen av det från området fallande virket till Aktiebolaget Statens Skogsindustrier, som vid Valåsen, 7 kilometer nordväst Villingsberg, driver en moderniserad sågverksanläggning. Inom området är tillgången på älg riklig. Jakten å älg och rådjur är inom dessa kronoparker förbehållen Hans Maj:ts Konungen.

Beträffande det ifrågasatta området i Dalarna är detta beläget 40 kilometer nordväst Älvdalens samhälle, å ömse sidor av Rotälven, och utgöres av cirka 9,400 hektar skogsmark av svag bonitet, varav större delen — omkring 5,600 hektar — utgöres av icke huggningsbara bestånd, omfattande dels ett större, trots kulturförsök fortfarande i huvudsak kalt brandfält från år 1902, dels gles fjällskog och helt avverkade ytor. Omkring 2,900 hektar utgöras av impediment — huvudsakligen lågfjäll och myrar — samt vatten. Av odlad jord finnes inom området endast en myrodling, varjämte slättern i viss utsträckning tillvaratages vid tre inom området belägna fäbodvallar. Vägarna inom området äro fåtaliga, dock har domänverket nedlagt visst kapital på vägbyggnader därstädes. Vilttillgången är ringa.

Det föreslagna området i Härjedalen slutligen är beläget omkring 25 kilometer från Hede by sydost om sjön Orten. Närmare halva arealen utgöres av impediment, huvudsakligen kalfjäll och myrar. Skogsmarken — omkring 6,300 hektar — är på grund av belägenheten inom fjällområdet av svag bonitet. Den är till största delen bevuxen med yngre skog. Inom området finnas tvenne utarrenderade odlingslägenheter samt en plantskola. För närvarande är jakten inom området utarrenderad för 200 kronor per år.

Jag övergår härefter till att redogöra för den i ärendet verkställda utredningen.

I skrivelse den 15 februari 1943 har *arméförvaltningens fortifikationsstyrelse* erinrat, att styrelsen och ämbetsverkets tygdepartement gemensamt erhållit i uppdrag, bland annat, att efter hörande jämväl av domänstyrelsen inkomma med utredning rörande lämpligheten att såsom skjutfält taga i anspråk förutnämnda område om 12,771 hektar, beläget söder om och i anslutning till Aktiebolaget Bofors skjutfält å Kilsbergen, samt att styrelsen och departementet i anledning därav den 24 april 1942 avgivit utlåtande. Därvid hade bland annat anförts, att inspektören för artilleriet, som föranstaltat om undersökning av olika skjutfältsmöjligheter, förklarar området väl lämpat såsom skjutfält. En genom domänstyrelsens försorg utförd utredning hade emellertid utvisat, att anordnandet av ett skjutfält i enlighet med förenämnda förslag komme att medföra höga kostnader. I syfte att nedbringa dessa kostnader hade fortifikationsstyrelsen föranstaltat om fortsatt utredning i ärendet.

Härom har nu styrelsen anført i huvudsak följande.

Ifrågavarande utredning, som avsåge att åstadkomma en sådan begränsning av det för utläggning till artilleriskjutfält föreslagna området, som utan väsentliga olägenheter ur militär synpunkt kunde vara att förorda, samt till

nedbringande av kostnaderna för fältet, hade uppdragits åt dåvarande översten å arméns reservstat G. Ekeroth. I en den 2 juli 1942 dagtecknad promemoria hade Ekeroth föreslagit, att från det till skjutfält avsedda området skulle undantagas all i enskild ägo varande mark utom tvenne Latorps Aktiebolag tillhöriga allmänningar. Mot en dylik begränsning av områdets areal hade arméchefen under hand förklarat sig icke ha något att erinra. Härjämte hade Ekeroth uppgjort vissa beräkningar till minskning av kostnaderna genom rationalisering av skogsavverkningen inom området m. m.

Sedan fortifikationsstyrelsen anhållit om domänstyrelsens yttrande i anledning av vad i nämnda promemoria anförts, hade domänstyrelsen i skrivelse till fortifikationsstyrelsen överlämnat en av skogstaxatorn J. Mård den 30 juli 1942 upprättad promemoria, enligt vilken kostnaderna efter den ifrågasatta begränsningen av det till skjutfält avsedda området samt genom forcerad avverkning under åren 1943—1945 beräknades kunna avsevärt nedbringas. Sålunda beräknades kostnaderna för inlösen av enskilda tillhöriga fastigheter enligt fortifikationsstyrelsens förslag till 27,000 kronor mot tidigare 927,000 kronor, medan domänverkets förluster i anledning av virkets värdenedsättning på grund av skjutningarna beräknades till i runt tal 1,700,000 kronor mot tidigare 2,000,000 kronor. Vissa förluster för Aktiebolaget Statens Skogsindustrier syntes även kunna nedbringas, därest en forcerad avverkning komme till stånd. För flyttning av en elektrisk kraftledning slutligen syntes ett lägre belopp kunna beräknas än vad tidigare föreslagits.

Förutom Mårds promemoria hade domänstyrelsen till fortifikationsstyrelsen överlämnat jämväl vissa ekonomiska utredningar beträffande av överstelöjtnanten T. Berggren såsom representant för artilleriinspektionen rekognoscerade områden inom kronoparkerna Älvdalen och Hede. I detta samband hade domänstyrelsen anfört, att styrelsen, med hänsyn till de betydande olägenheter som ett artilleriskjutfält vid Villingsberg skulle medföra i första rummet för befolkningen inom området, för sin del ansåge, att det allvarligt borde övervägas att förlägga skjutfältet till Älvdalen eller Hede, där intrånget på grund av områdenas glesa bebyggelse och mindre värdefulla skog skulle vara av avsevärt mindre social och ekonomisk räckvidd.

I sistnämnda utredningar hade i huvudsak anförts följande.

Därest skjutfältet förlades till Älvdalen skulle för domänverkets del uppstå en sammanlagd förlust av 302,800 kronor, varav 301,800 kronor motsvarade den kapitaliserade förlusten genom virkets värdenedsättning och 1,000 kronor värdet av odlad jord, varjämte för enskilda personer förlusten skulle bli 20,000 kronor. — Ett anläggande av skjutfältet inom kronoparken Hede beräknades för domänverkets del medföra en förlust av 278,600 kronor, innefattande värdenedsättning av skogsavkastningen, investerat kapital i torp och plantskola, samt bortfallande jaktarrenden, och därutöver medföra ersättning till torpinnehavarna för tvångsförflyttning med 30,800 kronor, eller sammanlagt 309,400 kronor.

Berggren hade i en rapport i ämnet framhållit, att de rekognoscerade områdena syntes såsom artilleriskjutfält och övningsfält i stort sett likvärdiga med Villingsbergsområdet. Vad anginge Älvdalen- och Hedealternativen borde dock beaktas de stora avstånden till Bergslagens artilleriregementes förläggningssort, Kristinehamn. Under hand hade inhämtats, att kostnaderna för transport med järnväg av en motoriserad tung division från Kristinehamn till Älvdalen respektive Hede skulle uppgå till 17,979 kronor 40 öre respektive 25,618 kronor samt under fredstid med rabatterat pris 12,523 kronor 40 öre respektive 18,054 kronor 75 öre, vartill komme cirka 10 procents ökning på grund av taxeförhöjning. Med hänsyn till gällande utbildningsbestämmelser

borde man räkna med att årligen minst fem divisioner skulle förflyttas till och från skjutfältet.

Inspektören för artilleriet, som med skrivelse den 7 september 1942 till arméchefen överlämnat den av Berggren avgivna rapporten, hade anført, att de ifrågasatta områdena i Älvdalen och Hede visserligen i och för sig kunde bli väl användbara såsom artilleriskjutfält och militära övningsområden, men icke vore lämpliga för ett i Kristinehamn förlagt artilleriregemente. Avstånden mellan förläggningsplatsen och områdena i fråga voro nämligen alltför stora för att områdena skulle kunna utnyttjas på sätt, som svarade mot utbildningens krav. Genom transporter skulle vidare en avsevärd utbildningstid gå förlorad. Ett skjutfält borde även uppfylla fordringarna att vara ett användbart övningsfält, där skarpskjutningar och samövningar med infanteri och pansarförband m. m. kunde äga rum. Det vore sannolikt att sådana samövningar av kostnadsskäl endast undantagsvis skulle kunna komma till utförande i Hede eller Älvdalen med dessa orters avlägsna läge och dåliga förbindelser. Inspektören för artilleriet ansåge därför, att ur militär synpunkt Älvdalen- och Hedealternativen måste förkastas. Vidare ifrågasatte inspektören, huruvida icke i detta sammanhang även borde upptagas frågan om en flyttning av artilleriskjutskolan. Skillingaryds skjutfält vore nämligen för skjutskolans del i minsta laget, och några utvecklingsmöjligheter förefunnos där knappast. Med hänsyn till den ökade utbildningstid, som varit erforderlig under beredskapstiden och som vore avsedd att bibehållas även efter den nya härordningens genomförande, bleve den tid, under vilken Smålands artilleriregemente kunde bedriva övningar i Skillingaryd, synnerligen beskuren, ett förhållande som vore till stort men för utbildningen vid detta regemente. Det borde därför tagas under övervägande, huruvida icke skjutskolan borde förläggas till det nya skjutfältet. Emellertid vore en förläggning av skjutskolan till Älvdalen eller Hede med nuvarande järnvägsförbindelser utesluten. Av överstelöjtnanten Berggrens utredning framginge, att ur ekonomisk synpunkt engångskostnaderna för Villingsbergsalternativet bleve väsentligt högre än för Älvdalen- och Hedealternativen. Därest man emellertid även medräknade bland annat kapitalvärdet av de årliga kostnaderna för transport av minst fyra divisioner fram och åter, bleve kostnaderna för Villingsberg och Älvdalen ungefärligen lika stora, medan däremot Hede komme att ställa sig väsentligt dyrbarare. Dessutom kunde för övrigt förutses, att kostnaderna för transport till Älvdalen och Hede i verkligheten skulle komma att bli avsevärt högre än vad utredningen utvisade, varjämte man även borde räkna med att jämväl annan trupp än de beräknade fyra divisionerna komme att transporteras till det nya skjutfältet.

I anledning av vad i ärendet förekommit hade arméchefen i skrivelse till fortifikationsstyrelsen den 1 december 1942 anmodat styrelsen att vidtaga åtgärder för förläggande av skjutfältet till trakten av Villingsberg.

Fortifikationsstyrelsen har vidare anført bland annat följande.

I anledning av arméchefens uppdrag hade fortifikationsstyrelsen i skrivelse den 8 januari 1943 till domänstyrelsen anhållit om yttrande, dels huruvida från domänstyrelsens sida något funnes att erinra emot en avgiftsfri upplåtelse till lantförsvaret av Villingsbergsområdet, begränsat på sätt fortifikationsstyrelsen tidigare föreslagit, dels ock, därest så icke vore fallet, huruvida domänstyrelsen ville åtaga sig att söka träffa erforderliga uppgörelser med i ärendet berörda arrendatorer och andra enskilda ägare av byggnader inom området, under förutsättning att därvid till domänstyrelsens förfogande ställdes ett belopp av (750,000 + 116,400 =) 866,400 kronor. Rörande beräklandet av

detta belopp hade fortifikationsstyrelsen i skrivelsen anfört följande: Enligt den av skogstaxatorn Mård den 30 juli 1942 upprättade promemorian angående reducering av de av domänstyrelsen tidigare gjorda kostnadsberäkningarna för ianspråktagande av mark för artilleriskjutfält vid Villingsberg kunde de i anledning av områdets ianspråktagande såsom skjutfält uppkommande förlusterna beräknas till sammanlagt 3,508,095 kronor, varav 2,846,595 kronor för domänverket, 427,500 kronor för Aktiebolaget Statens Skogsindustrier och 234,000 kronor för enskilda. Förlusterna för domänverket innefattade 1,722,675 kronor för nedsatt virkesvärde, 29,500 kronor för bortfallande arrenden för jakt och fiske, 1,000,000 kronor för värdet av skogsjordbruk och tomter inom målområdet, 4,420 kronor för utfartsvägar för skogsjordbruk inom utrymningsområdet samt 90,000 kronor för ersättning till arrendatorer av skogsjordbruk för tvångsflyttning. Vid sammanträde å fortifikationsstyrelsen hade Mård senare uppgivit, att av beloppet 1,000,000 kronor för värdet av skogsjordbruk och tomter inom målområdet 650,000 kronor avsåges motsvara domänverkets kostnader för uppförande av erforderliga nybyggnader i stället för sådana inom målområdet, som måste nedläggas. Av de såsom förlust för domänverket upptagna beloppen skulle således $(650,000 + 90,000 =)$ 740,000 kronor, avseende kostnader för uppförande av erforderliga nybyggnader samt ersättning till arrendatorer för tvångsflyttning, motsvara domänverkets direkta utgifter, samt återstoden eller sammanlagt 2,106,595 kronor kapitaliserade värdet av domänverkets minskade inkomster. Av dessa belopp syntes blott det förstnämnda å 740,000 kronor böra ersättas. Med hänsyn till att i beloppet 90,000 kronor icke inräknats eventuella ersättningar till arrendatorer för förtidigt upphörande av deras arrenden, syntes det fortifikationsstyrelsen erforderligt att detta belopp höjdes till 100,000 kronor, i anledning varav den summa, som för täckande av domänverkets direkta utgifter borde ställas till domänstyrelsens förfogande, beräknades till sammanlagt 750,000 kronor. — Vad anginge den för Aktiebolaget Statens Skogsindustrier beräknade förlusten å 427,500 kronor syntes denna vara av art att icke böra ersättas, enär något kontrakt mellan domänverket och bolaget med förpliktelse för domänverket att leverera viss minimimängd virke icke förefunnnes. — Beträffande värdet av enskildas byggnader å statens mark, kunde detta enligt Mård beräknas till omkring 97,000 kronor. Med hänsyn till sannolikheten av att expropriationsförfarande i flera fall kunde bli erforderligt, borde detta belopp ökas med 20 procent till 116,400 kronor. — Slutligen hade fortifikationsstyrelsen föreslagit vissa huvudvillkor för dispositionsrätten till det ifrågasatta området.

I skrivelse till fortifikationsstyrelsen den 14 januari 1943 hade domänstyrelsen dels meddelat, att domänstyrelsen, om tvingande skäl påkallade skjutfältets förläggning till Villingsbergsområdet, vore beredd att mot en engångsersättning av 650,000 kronor låta uppföra erforderliga nybyggnader i stället för vissa inom utrymningsområdet befintliga byggnader, vilka då ej längre kunde användas för avsett ändamål, dels och förklarar sig icke vilja undandraga sig att med av frågan berörda arrendatorer inom området söka träffa avtal om skäligen ersättning för förtidigt upphörande av gällande arrendekontrakt ävensom att ombesörja inlösen eller föranstalta om expropriation av enskilda tillhöriga byggnader inom området, under villkor att fortifikationsstyrelsen bestred kostnaderna för ifrågavarande uppgörelser och åtgärder.

Vad anginge den beräknade förlusten för Aktiebolaget Statens Skogsindustrier hade domänstyrelsen — med förmålan att den bolaget tillhöriga sägen vid Valåsen, vars uppförande krävt stora kostnader, vore anlagd för förädling av i huvudsak från kronoparken Villingsberg fallande virke, att för utvidgning och modernisering av anläggningen under senare år investerats be-

tydande kapital, som beräknats kunna förräntas och amorteras under förutsättning att sågen utöver från andra kronans skogar levererat virke tillfördes timmer från kronoparken Villingsberg till den mängd som normalt kunde uttagas därifrån, samt att domänstyrelsen med bolaget för varje år träffade avtal om de priser, som skulle gälla vid leverans till sågen av allt det timmer från kronoparken som beräknades under året hemfalla till avverkning — förklarat sig anse att bolaget borde för genom skjutfältsanläggningen orsakade förluster tillgodoföras ersättning med förut angivet belopp 427,500 kronor.

Slutligen hade domänstyrelsen ifrågasatt, huruvida icke från det ifrågavarande området ytterligare skulle kunna undantagas tvenne i skrivelsen närmare angivna områden, varigenom 13 skogsjordbruk, 1 kronojägarbostad och 1 enskild person tillhörig byggnad skulle falla utanför utrymningsområdet, vilket allt skulle, utöver minskade sociala olägenheter, för statsverket medföra en beräknad besparing av sammanlagt 280,000 kronor, varav skulle belöpa 238,000 kronor å domänverkets kostnader för nybyggnader, 32,000 kronor å ersättning för förtidigt upphörande av gällande arrendekontrakt samt 10,000 kronor å inlösen av enskild tillhörig byggnad.

Sedan fortifikationsstyrelsen hos arméchefen anhållit om utredning rörande möjligheterna att från utrymningsområdet undantaga de av domänstyrelsen ifrågasatta områdena, hade arméchefen — efter hörande av inspektören för artilleriet — meddelat, att den föreslagna begränsningen icke borde ifrågakomma, enär området icke tålde några ytterligare inskränkningar därest skjutfältet skulle fylla moderna krav.

I skrivelse den 3 september 1942 till fortifikationsstyrelsen hade Örebro stad genom dess drätselkammare riktat en enträgen vädjan till styrelsen att icke framlägga förslag om skjutfältets förläggande till Kilsbergen. Därvid hade drätselkammaren särskilt understrukit Kilsbergens stora betydelse såsom tillflyktsort för rekreation och friluftsliv, som bland annat bestyrktes av att såväl enskilda som korporationer därstädes anlagt ett flertal rast- och sportstugor.

För egen del har fortifikationsstyrelsen anført, att av samtliga rekognoscerade områden ur militär synpunkt endast områdena vid Villingsberg, Älvdalen och Hede i och för sig syntes vara lämpliga såsom artilleriskjutfält.

För ett i Kristinehamn förlagt artilleriregemente syntes med hänsyn till de stora avstånden till Älvdalen och Hede Villingsbergsalternativet otvivelaktigt vara att föredraga. Vad anginge kostnaderna för anordnande av skjutfält å de tre ifrågavarande områdena, syntes engångskostnaderna för Villingsberg bliva väsentligt högre än för Älvdalen och Hede. Däremot syntes i längden Villingsbergsalternativet ställa sig billigare än de båda övriga. Därutöver syntes böra bemärkas den möjligheten, att. därest frågan om artilleriets skjutskolas förflyttning från Skillingaryd till Bergslagens artilleriregementes skjutfält, vilken åtgärd syntes lämplig, upptoges till avgörande, Hede och Älvdalen av militära skäl icke syntes kunna komma i fråga, medan däremot Villingsberg vore lämpligt, samt att vid sådant förhållande Bergslagens artilleriregemente i viss mån skulle kunna begagna sig av för skjutskolan uppförda byggnader i Villingsberg, varigenom kostnaderna för byggande av barackläger å fältet för Bergslagens artilleriregemente kunde nedbringas. I anledning av vad sålunda anförts ville fortifikationsstyrelsen för sin del förorda skjutfältets förläggande till Villingsbergsområdet.

Vad anginge kostnaderna för detta områdes ianspråktagande hade dessa av domänstyrelsen enligt ovan numera beräknats till 3,508,095 kronor, varav belöpte 2,846,595 kronor å domänverkets förluster, 234,000 kronor å förluster för enskilda samt 427,500 kronor å förluster för Aktiebolaget Statens Skogs-

industrier. Samtliga dessa förluster syntes dock icke vara av art att böra ersättas. Av domänverkets förluster syntes, enligt vad som anförts i fortifikationsstyrelsens ovan refererade skrivelse till domänstyrelsen av den 8 januari 1943, blott 750,000 kronor, motsvarande domänverkets direkta utgifter, böra ersättas, medan återstoden enbart representerade kapitaliserade värdet av domänverkets minskade inkomster. Av den beräknade förlusten för enskilda å 234,000 kronor belöpte 97,000 kronor å värdet av enskildas byggnader å statens mark, 110,000 kronor å flyttning av kraftledning och 27,000 kronor å inlösen av tvenne Latorps Aktiebolag tillhöriga allmänningar. Med hänsyn till sannolikheten av att expropriationsförfarande i flera fall komme att bli erforderligt, syntes beloppen 97,000 kronor och 27,000 kronor böra ökas med 20 procent till 116,400 kronor respektive 32,400 kronor. Beträffande den elektriska kraftledningen syntes tills vidare, i avvaktan på ytterligare utredning rörande nödvändigheten av en förflyttning, några medel icke böra beräknas. De sammanlagda kostnaderna för täckande av enskildas förluster skulle alltså uppgå till (116,400 + 32,400 =) 148,800 kronor eller i runt tal 150,000 kronor. Vad slutligen anginge den beräknade förlusten för Aktiebolaget Statens Skogsindustrier vore fortifikationsstyrelsen av den uppfattningen, att i förevarande fall någon juridisk skyldighet icke föreläge för staten att utgiva ersättning för de förluster, som eventuellt kunde åsamkas bolaget på grund av att viss del av kronoparken Villingsberg toges i anspråk för militärt ändamål. Frågan huruvida bolaget av billighets skull likväl borde beredas någon ersättning syntes fortifikationsstyrelsen icke böra upptagas till prövning i nu förevarande sammanhang. — Enligt vad sålunda anförts beräknade fortifikationsstyrelsen således de sammanlagda kostnaderna för markområdets ianspråktagande till (750,000 + 150,000 =) 900,000 kronor.

Förberörda av fortifikationsstyrelsen föreslagna och av domänstyrelsen godtagna villkor för eventuell dispositionsrätt till Villingsbergsområdet äro följande.

1. Upplåtelsen gäller så länge området användes för avsett ändamål.
2. Inom området äger försvaret utföra skjutningar av alla slag samt andra militära övningar m. m.
3. Inom området, som må i erforderlig utsträckning inhägnas, äger lantförsvaret uppföra byggnader och andra anordningar, anlägga vägar, uthugga målområden och brandgator samt i övrigt utföra alla erforderliga röjningar.
4. Inom området befintliga skogstillgångar skola omhänderhavas av domänverkets skogsförvaltning, därvid dock avverkning av skog må ske först efter medgivande av fortifikationsstyrelsen eller chefen för Bergslagens artilleriregemente.
5. I den mån avverkning av skog ur militär synpunkt befinnes nödvändig, äger fortifikationsstyrelsen eller chefen för Bergslagens artilleriregemente rätt att, sedan samråd skett med jägmästaren, bestämma, att sådan avverkning skall ske, ävensom att, om jägmästaren icke kan med tillräcklig skyndsamhet ombesörja avverkningen, själv låta utföra densamma.

Virke, granris och andra skogsprodukter, som erfordras vid de militära övningarna, äger lantförsvaret tillgodogöra sig utan ersättning.

6. Lantförsvaret må nyttja och — efter samråd med jägmästaren — förbättra och nyanlägga erforderliga vägar inom kronoparkerna utanför det upplåtna området. Därest genom dylikt nyttjande skada uppstår å vägarna, åligger det lantförsvaret, representerat av chefen för Bergslagens artilleriregemente, att avhjälpa skadan. Vidare föreligger skyldighet för lantförsvaret, representerat av samma regementschef, att avhjälpa under militär övning uppkomna skador å sådana vägar såväl inom som utom det upplåtna området, vilka användas för virkestransport.

7. Lantförsvaret är icke skyldigt att ersätta sådana skador å skog och skogsmark, som genom det upplåtna områdets användande för militärt ändamål uppkomma inom samma område.

Under åberopande av det anförda har arméförvaltningens fortifikationsstyrelse hemställt, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att för anordnande av artilleriskjutfält för Bergslagens artilleriregemente å det i ärendet närmare omförmälda området vid Villingsberg anvisa tillhopa 900,000 kronor.

Fritidsutredningen, som yttrat sig i ärendet, har till en början erinrat, att utredningen funnit kronoparkerna Garphyttan, Tysslinge och Villingsberg, vilka utgjorde kärnan av Kilsbergen, mycket lämpliga såsom fritidsreservat samt föreslagit, att dessa kronoparker skulle avsättas till riksallmänning.

Terrängen vore såväl sommar- som vintertid väl ägnad för friluftsliv, luften vore välgörande och traktens skönhet betagande. Ett flertal anläggningar, avsedda att tjäna såsom replipunkter för det rörliga friluftslivet, hade redan — till en del med bidrag från fonden för friluftslivets främjande — åstadkommits och ytterligare sådana anläggningar planerades.

Genom anläggande av ett skjutfält i enlighet med fortifikationsstyrelsens förslag skulle över en tredjedel av kronoparkerna förlora sitt huvudsakliga värde som fritidsområde. Visserligen vore samtliga fritidsanläggningar belägna utanför gränserna för det planerade skjutfältet — den mest betydande anläggningen, Annaboda raststuga, dock blott en kilometer från gränsen — men ett utnyttjande av anläggningarna på avsett sätt förutsatte, att relativt vidsträckt områden runt anläggningarna kunde användas för friluftsliv. Från militärt håll hade gjorts gällande, att skjutfältet under den tid skjutningar icke påginge — tiden 1 oktober—31 januari samt under veckohelgerna övriga delar av året — skulle kunna användas som strövområde för friluftsfolket. Denna uppfattning kunde dock icke delas av utredningen, som befarade att risken för icke briserade projektiler ävensom terrängens på grund av skjutningarna förändrade karaktär komme att avhålla friluftsfolket från att alls utnyttja området för sport och friluftsliv.

Fritidsutredningen, som under hand inhämtat att ytterligare militära anläggningar planerades i Kilsbergen, befarade att det nu föreliggande förslaget endast innebure en etapp i ett fullständigt ödeläggande av Kilsbergen som fritidsområde. Utredningen funne det sålunda ytterst beklagligt, om fortifikationsstyrelsens ifrågavarande förslag vunne statsmakternas gillande, och hemställde, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa ny utredning i ämnet, därvid tillbörlig hänsyn borde tagas till alla av frågans lösning berörda intressen.

Med skrivelse den 18 mars 1943 har arméförvaltningens fortifikationsstyrelse till Kungl. Maj:t överlämnat en till styrelsen från Lekens fiske- och naturvårdsförening inkommen skrift, vari föreningen framhållit vissa olägenheter ur naturskydds- och fritidssynpunkter, därest skjutfältet förlades till Villingsberg.

Vidare har ett antal markägare, bosatta å hemmanen Östervik, Finnebäck, Storängstorp och Våtsjörp i Karlskoga, i en till chefen för försvarsdepartementet ställd skrivelse hemställt, att skjutfältet måtte förläggas så att det icke komme att beröra förenämnda hemman. Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, som i ärendet avgivit yttrande, har framhållit, att det av sty-

relsen till skjutfält föreslagna området icke till någon del berörde mark tillhörig de fastighetsägare, som undertecknat framställningen i fråga.

Slutligen torde här böra omnämnas, att från Hidinge, Knivsta och Kvistbro kommuner i Örebro län framställningar inkommit avseende kompensation för de skatteförluster, som genom skjutfältets förläggande till Kilsbergen komme att åsamkas kommunerna, varjämte Tysslinge kommun förklarat sig ha för avsikt att, sedan eventuell proposition i ämnet framlagts, inkomma med framställning i fråga om de anspråk i förevarande hänseende, som kunde föranledas av propositionen.

Med utgångspunkt från den föreliggande utredningen har inom försvarsdepartementet föranstaltats om ytterligare undersökningar, i första hand rörande möjligheten att inskränka Villingsbergsområdets areal genom att gemensamt med Bofors aktiebolag utnyttja bolagets angränsande skjutfält samt att förlägga skjutfält till Älvdalen. Beträffande den första frågan, utnyttjandet av Boforsfältet, har utredningen visat, att detta fält synnerligen väl lämpar sig för precisionsskjutning med artilleripjäser med i förväg bestämd skottriktning, men däremot på grund av fältets figurering icke alls för förbands-skjutning. Att utnyttja fältet gemensamt med ett reducerat artilleriskjutfält har befunnits icke kunna ifrågakomma, enär därigenom Boforsbolagets egna skjutningar skulle avsevärt försvåras. Sålunda skulle trafiken på skjutfältet under den tid kronan bedreve skjutningar förhindras och speciellt då på det område, som flitigast kommer till användning vid bolagets skjutningar. Där- emot har från bolagets sida hinder icke funnits möta mot att bolagets skjut- fält av kronan nyttiggöres såsom säkerhetsområde.

För ytterligare undersökning av Älvdalernalternativet har överstelöjtnanten Berggren, åtföljd av bland andra en arkitekt från arméförvaltningens forti- fikationsstyrelse, ånyo besökt platsen och därstädes företagit en förnyad ut- redning rörande områdets lämplighet såsom skjutfält. Förutom områdets lämplighet har i detta sammanhang jämväl kostnaderna för en barackförlägg- ning inom området undersökts, varjämte särskild uppmärksamhet ägnats åt de till området ledande vägarnas tillstånd m. m. Berggren har därom i en till arméchefen avgiven rapport framhållit bland annat följande.

Såsom redan tidigare framhållits uppfyllde skjutfältet otvivelaktigt höga skjuttekniska anspråk. Vägarna å skjutfältet vore fåtaliga men framkomlig- heten för terrängfordon vore avsevärd även vid sidan av vägarna. Till om- rådet ledde från Älvdalen två vägförbindelser, vilka efter förstärkning av broar och förbättring i övrigt syntes framkomliga för tungt artilleri. Dock vore endast enkelriktad trafik möjlig. Det vore emellertid önskvärt att dubbel- riktad trafik kunde framföras åtminstone på en av vägarna, varjämte denna borde hårdgöras för att bliva trafikabel även under tjallossningen. — Möj- lighet syntes förefinnas, att förlägga förrådslokaler och dylikt till Älvdalens samhälle, i vilket fall vissa markområden kunde beräknas bliva ställda till förfogande av de kommunala myndigheterna. — Vissa beräkningar rörande kostnaderna för en barackförläggning på platsen hade gjorts, därvid dels räknats med förläggning för såväl Bergslagens artilleriregemente som artille- riets skjutskola, dels ock enbart för regementet. Härav framginge att man i

förra fallet finge räkna med ett belopp av 2,858,000 kronor och i senare fallet 2,180,000 kronor. För breddning och hårdgöring av en av tillfartsvägarna tillkomme omkring 1,000,000 kronor.

Efter att ha tagit del av Berggrens redogörelse har *arméchefen* anfört i huvudsak följande.

Ett koncentrerande av Bergslagens artilleriregementes skarpskjutningar till vissa enstaka tidsperioder, vilket bleve erforderligt därest skjutfältet förlades till Älvdalen, vore icke tillfredsställande med hänsyn till utbildningen i övrigt vid regementet. Genom transporter till och från skjutfältet komme vidare ett stort antal dagar av utbildningstiden att gå förlorade. — En förflyttning av artilleriskjutskolan från Skillingaryd, där skjutfältet icke uppfyllde de fordringar som numera måste ställas på ett dylikt fält, vore i hög grad önskvärd. Förläggning av skolan till Älvdalen vore dock icke tänkbar på grund av såväl Älvdalenfältets belägenhet i en från landets övriga delar avlägsen bygd som det stora avståndet, cirka 40 kilometer, från närmaste järnvägsstation. — Samövningar mellan artilleri och infanteri ordnades årligen å Skillingarydsfältet, varjämte de militära högskolornas elever m. fl. brukade avlägga studiebesök därstädes. Dylika samövningar och besök syntes med hänsyn till de långa restiderna och de höga transportkostnaderna komma att inskränkas till ett minimum eller alldeles upphöra om skjutskolan bleve förlagd till Älvdalen. — Samövningar mellan arméartilleri och vissa batterier vid kustartilleriet planerades. Dessa övningar komme att draga betydande kostnader om de förlades till Älvdalen. — En nackdel med Älvdalenalternativet vore även, att avståndet till närmaste flygplats vore avsevärt. — Beträffande slutligen vägförbindelserna mellan Älvdalens samhälle och det planerade skjutfältet finge de av Berggren föreslagna nybyggnaderna och förbättringarna anses utgöra ett minimikrav.

Såsom slutomdöme anförde *arméchefen*, att Älvdalenfältet, ehuru i och för sig lämpligt såsom artilleriskjutfält, av anförda skäl icke vore godtagbart såsom skjutfält för Bergslagens artilleriregemente samt att en förflyttning till Älvdalen av artilleriets skjutskola syntes utesluten.

De i arméorganisationen ingående artilleriförbanden äro i behov av lämpliga skjutfält för att kunna på tillfredsställande sätt utbilda sin personal. Dessa områden måste vara dimensionerade efter verkningsgraden hos de vapen, som skola komma till användning, och även uppfylla vissa fordringar i avseende å terrängens beskaffenhet. För att truppförbandens förflyttningar vid övningsskjutningar icke skola taga onödig tid i anspråk och kräva alltför stora kostnader är det vidare av vikt, att skjutfälten icke ligga alltför avlägset från förbandens förläggningssorter.

Den tekniska utvecklingen har medfört en avsevärd utökning av artilleripjäsernas skottvidd liksom även av projektilernas sprängkraft och har i samma mån försvärat möjligheterna att anskaffa skjutfält, som uppfylla de därigenom alltmera ökade kraven på ur utbildnings- och säkerhetssynpunkt erforderligt yttnehåll. De omfattande undersökningar, som verkställes i samband med förevarande och andra liknande frågor om förvärv av mark för försvarsväsendets räkning, giva fog åt uttalandet, att det icke någonstädes i vårt land inom rimligt avstånd från armétruppförbandens förläggningssorter torde vara möjligt att utan betydande kostnader eller sociala och andra olägenheter

*Departements-
chefen.*

reservera lämpliga markområden av den omfattning, varom här är fråga. Bedömandet av frågor av denna art måste därför självfallet få formen av en avvägning mellan å ena sidan de skäl som tala för markområdets ianspråktagande som skjutfält och å andra sidan de olägenheter av nyss antydd art, som därigenom komma att uppstå.

Den utredning rörande lämplig plats för ett för Bergslagens artilleriregemente avsett skjutfält, som numera verkstälts, har givit vid handen, att av samtliga undersökta områden blott tre, nämligen områdena vid Villingsberg, Älvdalen och Hede, ansetts i och för sig godtagbara, medan övriga förslag av ekonomiska och andra skäl måst uteslutas. De militära myndigheterna ha bestämt avstyrkt skjutfältets förläggande till Älvdalen eller Hede, enär dessa platser ansetts vara för avlägset belägna för att med fördel kunna utnyttjas för här ifrågavarande ändamål. Av sistnämnda båda platser har dock Älvdalen ansetts förhållandevis minst ofördelaktigt. Den ytterligare utredning rörande Älvdalernalternativet, som jag låtit verkställa, har emellertid bekräftat, att området — som i och för sig måste anses väl lämpat såsom skjutfält och måhända under andra betingelser kan behöva tagas i anspråk för militära ändamål — icke bör ifrågakomma såsom skjutfält för i mellersta Sverige stationerade förband. Av de områden, som ansetts kunna i detta sammanhang komma under bedömning, återstår sålunda endast Villingsbergsområdet.

Frånsett två jämförelsevis obetydliga områden behöver i detta fall endast staten tillhörig mark tagas i anspråk. Avståndet till Bergslagens artilleriregementes förläggningssort är endast omkring 30 kilometer, och kommunikationerna med övriga delar av landet äro jämförelsevis goda. Terrängen är i stort sett lämplig för artilleriskjutningar, varjämte inom området goda vägar och broar finnas anlagda. Möjlighet finnes att samtidigt skjuta på många platser, vilket är en förutsättning för anordnande av förbandsskjutningar. Goda kulfång finnas även för pansarvärnsvapen, varjämte området i dess helhet öppnar tillgång till hård och svårframkomlig och därför ur övningssynpunkt lämplig svensk skogsterräng. Genom att området ligger intill Bofors skjutfält ernås vidare såsom av det föregående framgår vissa fördelar. Som helhetsomdöme kan sägas, att detta alternativ innebär en god lösning av den föreliggande frågan om anskaffande av skjutfält för Bergslagens artilleriregemente.

De olägenheter, som uppkomma genom områdets ianspråktagande för fältskjutningsändamål, kunna sammanfattas på följande sätt. Domänverket kommer att åsamkas förluster på grund av i samband med skjutningarna uppkommande skador å virket från målområdet, som till större delen är bevuxet med skog. Indirekt befaras även Aktiebolaget Statens Skogsindustrier komma att träffas av förluster, enär bolaget baserat industrianläggningen i Valåsen huvudsakligen på avverkningarna från Villingsbergsreviret. Vissa sociala olägenheter bliva ofrånkomliga, enär ett antal inom det föreslagna utrymningsområdet belägna skogsjordbruk måste nedläggas och arrendatorerna förflyttas till utom området belägna nya bostäder, vilka endast i undantagsfall torde kunna förenas med jordbruk. Det område, som avses skola tagas i anspråk,

ligger inom ett för friluftssändamål utnyttjat område, och det befaras, att området icke skall kunna i fortsättningen i lika hög grad som tidigare utnyttjas för sådant ändamål.

För att i möjligaste mån minska såväl sistnämnda olägenheter som förlusterna för domänverket ha olika möjligheter att ytterligare reducera områdets areal varit föremål för prövning. Ett förslag från domänstyrelsens sida att undantaga vissa områden dels utmed landsvägen från Villingsberg och österut, dels i fältets nordöstra del för att därigenom möjliggöra ett bibehållande av ett antal skogsjordbruk och en kronojägarbostad m. m. har emellertid avstyrkts av vederbörande militära myndigheter. Ehuru ur ekonomisk synpunkt en dylik åtgärd framstår såsom önskvärd, har jag vid mina överväganden på denna punkt kommit till den uppfattningen, att en ytterligare beskärning av området utöver vad av fortifikationsstyrelsen förordats skulle avsevärt minska områdets användbarhet såsom skjutfält och därför icke är att förorda. Dessutom skulle ett avskiljande av förstnämnda område nödvändiggöra väganläggningar till större kostnader än värdet av å området befintliga byggnader. Såsom av redogörelsen i det föregående framgår är det icke heller möjligt att i vidare mån än vid områdets utstakande redan skett räkna med utnyttjande jämväl av det närbelägna Boforsfältet. Vid avgränsningen av området har nämligen förutsatts, att Boforsfältet, som är relativt smalt och därför lämpar sig väl för precisionsskjutningar men icke alls för fältmässiga skjutningar i förband, skall utnyttjas såsom säkerhetsområde för den av kronan disponerade fältskjutningsterrängen. I detta sammanhang torde böra framhållas, att Boforsbolaget nyligen förvärvat det mellan bolagets skjutfält och det föreslagna artilleriskjutfältet belägna, tidigare i enskild ägo varande området norr om sjöarna Elgsimmen och Ymningen. Enligt inhämtad uppgift avser bolaget att tills vidare behålla området i fråga, vilket förhållande ur säkerhetssynpunkt måste anses vara fördelaktigt för både kronan och bolaget.

Fritidsutredningen har i sitt yttrande i ärendet framhållit, att över en tredjedel av de berörda kronoparkerna skulle förlora sitt huvudsakliga värde såsom fritidsområde, om skjutfältet förlägges till Villingsberg. Liknande synpunkter ha anförts av Örebro stad och Lekens fiske- och naturvårdsförening.

För egen del vill jag framhålla, att det ur allmän synpunkt givetvis är av betydelse att områden av detta slag i möjligaste mån kunna disponeras för fritidsändamål. Jag kan emellertid icke värja mig för intrycket att de farhågor, som ur dessa synpunkter framställts i fråga om Villingsbergsområdets ianspråktagande, äro i väsentlig grad överdrivna. Såsom fritidsutredningen framhållit skulle det för skjutfältsändamål avsedda området komma att innefatta omkring en tredjedel av den sammanlagda arealen inom kronoparkerna Villingsberg, Garphyttan och Tysslinge. Vid sidan av kronoparkerna finnas emellertid stora arealer i enskild ägo, som även kunna utnyttjas såsom fritidsområden. Det planerade skjutfältet innefattar i själva verket mindre än en femtedel av Kilsbergens sammanlagda yta. Terrängen därstädes är delvis

idealisk för friluftsliv och ett flertal rast- och sportstugor och liknande anläggningar ha därför uppförts för att stimulera friluftshintresset. Dessa anläggningar äro emellertid belägna utom det planerade skjutfältsområdet, vars marker delvis torde vara av sekundär betydelse i här ifrågavarande avseende. Vad särskilt beträffar villa- och sportstugeägarna vid sjön Leken torde dessa icke komma att i större omfattning beröras av förslaget, enär gränsen till fältet avses att dragas omedelbart norr om sjön. Vidare torde böra framhållas att det område, som huvudsakligen kommer att lida skador genom skjutningarna, det s. k. målområdet, endast utgör en jämförelsevis liten del av skjutfältet i sin helhet, medan däremot övriga delar av fältet under sön- och helgdagar torde kunna utnyttjas för friluftsliv i samma utsträckning som tidigare.

Under återopande av det anförda finner jag mig böra tillstyrka, att det av fortifikationsstyrelsen föreslagna området å Kilsbergen om tillhopa 10,546 hektar tages i anspråk såsom skjutfält för Bergslagens artilleriregemente. Beträffande formerna härför torde följande böra framhållas.

De villkor beträffande upplåtelse av den under domänstyrelsens förvaltning varande delen av området, som enligt det föregående föreslagits av fortifikationsstyrelsen och efter mindre justeringar godkänts av domänstyrelsen, torde kunna godtagas såsom grund för upplåtelsen. Emellertid torde det bliva nödvändigt att — efter vederbörligt avstyckningsförfarande — överföra vissa områden närmast Villingsbergs herrgård, där erforderlig bebyggelse lämpligen synes böra komma till stånd, till lantförsvarets förvaltning, medan återstoden bör kvarstå under domänstyrelsens förvaltning men upplåtas med nyttjanderätt till försvaret. Skogsskötseln å området bör givetvis handhas av domänverket med de inskränkningar i fråga om avverkningar, huggningstider, körningar o. s. v., som föranledas av områdets användning för militärt ändamål. En uppgörelse i dessa frågor bör träffas mellan fortifikations- och domänstyrelserna, därvid särskilt bör uppmärksammas nödvändigheten av att domänverket tillförsäkras möjlighet att under vissa sammanhängande perioder av vintersäsongen verkställa avverkningar och transporter utan att störas av skjutningar. I detta sammanhang vill jag framhålla, att jag med stöd av under hand införskaffad utredning anser mig kunna räkna med att skjutfältets tillkomst icke kommer att medföra någon minskning av tillgången på arbete för de skogstorpore m. fl. som nu äro bosatta på området men efter dess tillkomst måste bosätta sig utanför skjutfältet. Domänverket torde nämligen komma att även i fortsättningen i betydande utsträckning taga deras arbetskraft i anspråk, vartill kommer att även sedan artilleriskjutfältet utbyggt ständigt behov av arbetskraft kommer att förefinnas för underhåll av vägar, skyddsrum, byggnader och målmateriel m. m. samt för röjningsarbeten och dylikt. Det kan därför förutsättas, att de personer, som nu äro bosatta inom det berörda området, skola kunna beredas tryggad tillgång till arbete.

Jag övergår härefter till de med förslagets genomförande förknippade ekonomiska frågorna men ber då att inledningsvis få beröra ett därmed i viss mån sammanhängande spörsmål, nämligen frågan om förflyttning av artilleriets

skjutskola från Skillingaryd till det nya skjutfältet. Såsom inspektören för artilleriet i sin förut berörda skrivelse den 7 september 1942 till arméchefen framhållit, kan det i längden icke anses tillfredsställande, att skjutskolan skall vara hänvisad till Skillingaryds skjutfält, vars areal endast uppgår till cirka 5,000 hektar. Några möjligheter att utvidga fältet torde knappast föreligga. Det är för närvarande icke möjligt, att därstädes anordna alla slags skjutningar, som äro erforderliga för en högre artilleristisk utbildning. Villingsbergsfältet däremot erbjuder goda möjligheter därtill. Artilleriskjutskolan och Bergslagens artilleriregemente kunna utföra sina skjutningar oberoende av varandra eftersom regementets större skjutningar icke till tiden sammanfalla med skjutskolans. — I skrivelse den 2 mars 1943 har fortifikationsstyrelsen gjort framställning om en dylik förflyttning av artilleriskjutskolan samt åskat medel för påbörjande av vissa byggnadsarbeten vid Villingsberg.

Även jag anser, att frågan om artilleriskjutskolans förflyttning bör tagas under överbäggande men är för närvarande icke beredd taga slutlig ställning härtill. Ett avgörande i ena eller andra riktningen torde emellertid icke behöva inverka på skjutfältets storlek utan berör endast frågan om anvisande av medel för uppförande å skjutfältet av förläggningslokaler m. m. Som det är min avsikt att framdeles i annat sammanhang återkomma till byggnadsfrågan, torde tills vidare spørsmålet om skjutskolans förflyttning få lämnas öppet.

Beträffande åter frågan om de ersättningar, som böra beräknas i samband med att området tages i anspråk såsom skjutfält, finner jag desamma böra uppdelas i tre huvudgrupper, nämligen ersättningar till domänverket, ersättningar till enskilda samt ersättningar till statens skogsindustrier. Vad den förstnämnda gruppen angår synes intet vara att erinra gentemot fortifikationsstyrelsens beräkningar, vadan beloppet i sin helhet torde kunna approximativt beräknas till 750,000 kronor. Ej heller i fråga om den andra gruppen — utgifterna i denna del ha såsom av det anförda framgår beräknats till 150,000 kronor — finner jag anledning till erinran, men anser, att de till förvärv föreslagna allmänningarna efter förvärvet — i enlighet med de principer för nyttjanderätten för området i övrigt, som jag i det föregående angivit — böra i sinom tid överföras till statens domäners fond. Någon ändring i anslagsanvisningen torde dock icke böra föranledas härav. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela de i fråga om de angivna markdispositionerna erforderliga bokföringsföreskrifterna; eventuellt uppkommande kapitalförluster synes lämpligen böra täckas över fonden för oreglerade kapitalmedelsförluster. Beträffande ersättningen till statens skogsindustrier finner jag det i det närmaste ogörligt att med någon grad av säkerhet beräkna de förluster, som genom skjutfältets anläggande kunna komma att drabba bolaget. Domänverket torde icke komma att fortsättningsvis kunna leverera samma kvantitet fullgott virke från Villingsbergsreviret till bolagets sågverk som tidigare, men om och i så fall i vilken utsträckning sågverkets drift kommer att därav påverkas torde det ännu vara för tidigt att yttra sig. Jag är för närvarande icke beredd att taga ställning till frågan huruvida ersättning bör beredas bolaget.

Slutligen torde böra erinras, att från vissa av skjutfältet berörda eller i dess närhet belägna kommuner inkommit framställningar om kompensation för eventuellt uppkommande skatteförluster. Framställningarna från Knivsta och Kvistbro kommuner torde kunna lämnas helt ur räkningen, då dessa kommuner icke till någon del beröras av det nu aktuella förslaget. Däremot är förhållandet ett annat beträffande Hidinge och Tysslinge socknar. En preliminär utredning har givit vid handen, att de förluster, som kunna beräknas uppkomma, äro svårberäkneliga, särskilt som vissa skatteökningar jämväl måste beräknas i samband med ökad inflyttning, förbättrad omsättning i affärer o. s. v. Förlusterna torde dock under alla förhållanden vara obetydliga i förhållande till kommunernas samlade skatteintäkter. Jag anser mig därför icke böra räkna med några ersättningar i förevarande hänseende.

I enlighet med det anförda beräknar jag medelsbehovet för anskaffande av skjutfält för Bergslagens artilleriregemente till (750,000 + 150,000 =) 900,000 kronor.

2. Utvidgning av Hallands regementes kasernområde. Sedan arméförvaltningen i sin skrivelse angående lantförsvarets medelsbehov för budgetåret 1943/44 anmält behov av utvidgning av Hallands regementes kasernområde, har *arméförvaltningens fortifikationsstyrelse* i skrivelse den 7 december 1942 framlagt förslag om förvärv av för ändamålet erforderlig mark. Styrelsen har härom anfört i huvudsak följande.

I skrivelse till fortifikationsstyrelsen den 28 april 1942 hade chefen för Hallands regemente framhållit, att den förlängda tjänstgöringstiden för de värnpliktiga och den för regementet rådande lokalbristen samt regementets omorganisation till cykelregemente medfört behov av vissa nybyggnader, omfattande varmgarage, lektionsbyggnad, exercishus, furirbostäder, baracker för förläggning under regementsövningar, intendenturverkstäder, motorverkstäder, cykelreparationsverkstäder samt garage för bilar, motorcyklar och cyklar m. m. En ingående undersökning beträffande möjligheterna att inrymma byggnaderna inom kasernområdet och övningsfältet hade verkställts. Undersökningen hade givit vid handen, att med hänsyn till luftskydd och brandfara en ytterligare bebyggelse av det redan hårt belastade kasernområdet i möjligaste mån borde undvikas — i varje fall borde dit icke förläggas andra byggnader än sådana, vilka vore samhöriga med redan befintliga byggnader eller av andra skäl borde vara belägna inom kasernområdet — samt att övningsfältet i anslutning till kasernområdet redan vore så litet, att ytterligare bebyggelse där skulle allvarligt inskränka möjligheterna att bibringa de värnpliktiga nöjaktig utbildning. I anledning därav syntes ett markförvärv regementschefen erforderligt. Regementschefen förordade såsom lämpligt ett omedelbart öster om kasernområdet och övningsfältet beläget, å en vid skrivelsen fogad karta utmärkt markområde samt anhöll, att åtgärder för ifrågasatt markförvärv snarast måtte vidtagas.

Enligt ett den 27 maj 1942 av överlantmätaren i Hallands län Arvid Back och domänintendenten i samma län Bengt Carlheim-Gyllenskiöld upprättat värderingsinstrument omfattade det till förvärv ifrågasatta området, som vore obyggt, en sammanlagd areal av 81,000 kvadratmeter. Därav ägdes 58,300 kvadratmeter, belägna i områdets södra och östra del, av Wallbergs Fabriks Aktiebolag och 22,700 kvadratmeter, belägna i norra och västra delen, av Halmstads stad. Den bolaget tillhöriga marken hade enligt värderingsmännen

ett värde av 2 kronor per kvadratmeter och den staden tillhöriga ett värde av 1 krona 50 öre per kvadratmeter.

I skrivelse till chefen för Hallands regemente den 6 juni 1942 hade Halmstads drätselkammare meddelat, att kammaren vore villig tillstyrka försäljning av ifrågavarande område, utgörande del av staden tillhöriga stadsägorna nr 292 och 293, för en köpeskilling av 1 krona 50 öre per kvadratmeter, under förutsättning att Wallbergs Fabriks Aktiebolags mark av kronan kunde förvärfvas för ett pris, som ej överstege det av staden angivna med mer än 50 öre per kvadratmeter. Skulle för bolagets mark erläggas högre pris, vare sig efter frivillig överenskommelse eller expropriation, ansåge drätselkammaren, att staden för sin mark borde erhålla ett däremot svarande högre pris än det av kammaren ovan begärda eller motsvarande minst 75 procent av den köpeskilling per kvadratmeter, som erlades för bolagets mark.

Wallbergs Fabriks Aktiebolag förklarade sig icke vara villig att försälja ifrågavarande bolaget tillhöriga område.

Sedan inom fortifikationsstyrelsen utretts, att möjlighet förefunnnes att förlägga ifrågavarande varmgarage till det staden tillhöriga området och sedan styrelsens domänofficer framhållit, att blott garagebyggnaderna avsåges komma till utförande inom den närmaste tiden, hade styrelsens kasernbyrå förordat förvärfv blott av nyssnämnda område.

I anledning därav hade förnyade förhandlingar upptagits med Halmstads stad, vars drätselkammare enligt ett den 1 september 1942 dagtecknat anbud förklarat sig villig att, oberoende av om förvärfv av det Wallbergs Fabriks Aktiebolag tillhöriga området ägde rum eller icke, hos stadsfullmäktige tillstyrka försäljning till kronan av berörda markområde för en köpeskilling av 2 kronor per kvadratmeter och med skyldighet för kronan att ombesörja och bekosta avlösnings av å området vilande nyttjande- och servitutsrätter. Drätselkammaren förklarade denna förhöjning av anbudssumman vara motiverad därav, att staden därigenom avstode från förmånen att eventuellt kunna erhålla högre pris i samband med en expropriation av det bolaget tillhöriga området.

Chefen för regementet hade i skrivelse till fortifikationsstyrelsen den 2 september 1942 tillstyrkt inköp av det staden tillhöriga området för en köpeskilling av 2 kronor per kvadratmeter under påpekande av att en ytterligare nedpressning av priset icke torde vara möjlig ens vid expropriationsförfarande.

I en den 28 september 1942 dagtecknad promemoria hade fortifikationsstyrelsens domänofficer anfört i huvudsak följande: Vid förhandlingar med representanter för Halmstads stad hade dessa icke velat gå med på ett lägre pris än 2 kronor per kvadratmeter, oaktat värdet av värderingsmännen uppskattats till 1 krona 50 öre per kvadratmeter. Emellertid ansåge domänofficeren, att expropriation borde undvikas, enär, enligt vad från vederbörligt håll erfarits, markvärdet vid eventuell expropriation med största sannolikhet komme att sättas till minst 2 kronor per kvadratmeter. I anledning därav tillstyrkte domänofficeren ett godtagande av stadens erbjudande. — Ett på fastigheten vilande servitut, innefattande rätt för Wallbergs Fabriks Aktiebolag att inom ett område om två tunnland för all framtid taga grus för bolagets egna vägar, borde avlösas, och vore, enligt av byggnadschefen i Halmstad gjord beräkning, värt omkring 4.100 kronor. Någon uppgörelse med bolaget om avlösen av servitutet hade icke kunnat träffas, varför expropriation syntes erforderlig, därvid ett tillägg (820 kronor) av 20 procent å värderingssumman borde upptagas i kostnadsberäkningen. — Det till förvärfv ifråga satta området vore av staden utarrenderat till Wallbergs Fabriks Aktiebolag intill den 1 oktober 1946 och hade bolaget i sin tur arrenderat ut detsamma

till den 14 mars 1945. Bolagets arrendator hade erbjudit sig att avstå från arrendet mot en engångsersättning av 600 kronor, vilket belopp syntes domänofficieren skäligt. Därutöver borde emellertid i arrendeavlösning beräknas 300 kronor för den återstående arrendetiden till den 1 oktober 1946. — Ytterligare borde kostnader för lagfart m. m. beräknas till 1,400 kronor. De beräknade kostnaderna för förvärvet skulle således uppgå till ett sammanlagt belopp av $(2 \times 22,700 + 4,100 + 820 + 600 + 300 + 1,400 =)$ 52,620 kronor eller i runt tal 53,000 kronor.

För egen del funne arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, att en utvidgning av Hallands regementes kasernområde vore påkallad. Med hänsyn till att det för regementet planerade nybyggnadsprogrammet utom vad avsåge varmgarage emellertid icke syntes bliva omedelbart aktuellt, syntes erforderligt markförvärv för närvarande kunna inskränkas till att omfatta det Halmstads stad tillhöriga området. Oaktat den av staden i dess senast avgivna anbud fordrade köpeskillingen 2 kronor per kvadratmeter överstege det av värderingsmännen uppskattade värdet av marken, komme dock ett expropriationsförfarande med all sannolikhet icke att medföra någon kostnadsminskning. På grund därav syntes till grund för förvärvet böra läggas den av styrelsens domänofficer uppgjorda kostnadsberäkningen.

I anledning av vad sålunda anförts hemställde fortifikationsstyrelsen, att 53,000 kronor måtte anvisas för ändamålet.

Vid ärendets beredning inom försvarsdepartementet befanns önskvärt att få utrett huruvida möjligheter förefunnes att förlägga ifrågavarande garagebyggnader inom regementets kasernområde — företrädesvis områdets nordöstra del — under förutsättning att kasernområdet i stället utvidgades, förslagsvis åt nordväst, genom inköp av angränsande mark. Den 7 januari 1943 uppdrogs åt fortifikationsstyrelsen att verkställa härav betingad utredning.

I skrivelse den 30 januari 1943 har styrelsen anført, att styrelsen, efter hörande av chefen för Hallands regemente, funnit förslaget om utvidgning av regementets kasernområde åt nordväst icke böra ifrågakomma.

Av regementschefens yttrande inhämtas bland annat följande.

Det vore nödvändigt att så planlägga det blivande nybyggnadsprogrammet, att en ändamålsenlig placering av byggnaderna komme till stånd. Utöver varmgaragen måste vid regementet såväl motorverkstad, cykelverkstad som cykelgarage m. m. så småningom uppföras. Av såväl ekonomiska som praktiska skäl borde dessa byggnader läggas i anslutning till varandra. Varmgaragen borde därför nu uppföras på en sådan plats, att nödigt utvecklingsutrymme erhöles. Detta kunde absolut icke ske inom kasernområdets nordöstra del utan att allvarligt skada det redan nu alltför tränga övningsfältet. Att uppföra endast varmgaragen på den angivna platsen och övriga byggnader på annan plats ansåge regementschefen vara uteslutet. Det relativt stora avståndet mellan garagen och kasern, där förläggning och utspisning skedde, skulle dessutom medföra stora olägenheter ur bevaknings- och arbetssynpunkt.

Det till inköp som kompenstation föreslagna området vore uppdelat i 7—8 småfastigheter. Jorden utnyttjades huvudsakligen såsom handelsträdgårdar. Området vore på grund av läge och beskaffenhet värdelöst ur utbildnings-synpunkt och otänkbart ur bebyggelsesynpunkt.

I anledning av vad sålunda förekommit och då såväl ur ekonomisk synpunkt som med tanke på framtida utvecklingsmöjligheter ett förvärv av hela det i fortifikationsstyrelsens skrivelse av den 7 december 1942 angivna området å 81,000 kvadratmeter syntes önskvärt, erhöll styrelsen den 20 februari 1943 uppdrag att undersöka möjligheterna härför. Därest frivillig uppgörelse icke kunde åstadkommas, borde en grundlig undersökning verkställas för att i görligaste mån kunna beräkna kostnaderna vid eventuellt expropriationsförfarande.

I skrivelse den 16 april 1943 har fortifikationsstyrelsen anfört i huvudsak följande.

Fortifikationsstyrelsen hade låtit föra förhandlingar med representanter för vederbörande markägare angående förvärv av hela det i ärendet ifrågakomna markområdet. Dessa förhandlingar hade, såvitt anginge den Halmstads stad tillhöriga delen, givit följande resultat. Stadens drätselkammare, som visserligen icke velat medgiva någon sänkning av sitt senast avgivna försäljningsanbud, hade emellertid förklarat sig villig att i anslutning till detsamma, sådant det formulerats i kammarens skrivelse till chefen för Hallands regemente den 1 september 1942, under förbehåll av Kungl. Maj:ts och stadsfullmäktiges i Halmstad godkännande träffa avtal med fortifikationsstyrelsen om försäljning till kronan av omförmälda område, vilket utgjorde två delar, därav en del om cirka 5,200 kvadratmeter tillhörande stadsägan nr 292 och en del om cirka 17,500 kvadratmeter tillhörde stadsägan nr 293, allt i Halmstads stad, för en efter två kronor per kvadratmeter beräknad köpeskilling samt på villkor i övrigt, att kronan skulle vara skyldig att ombesörja och bekosta avlösning av området besvärande arrende- och servitutsrättigheter.

De förhandlingar, som förts angående inköp av det Wallbergs Fabriks Aktiebolag tillhöriga området, hade ej lett till något resultat. Bolaget hade nämligen förklarat sig icke kunna medverka till någon försäljning förrän vissa trafikfrågor, som berörde området, vunnit sin lösning.

Med anledning härav hade styrelsen uppdragit åt överlantmätaren Back att verkställa utredning rörande medelpriset per kvadratmeter vid försäljningar under de senaste åren av för öppen bebyggelse avsedd tomtmark inom Halmstads stads ytterområden och med ledning därav beräkna värdet å ifrågasvarande för förvärv av kronan avsedda område i staden.

Efter verkställt uppdrag hade Back till styrelsen överlämnat en av honom i ärendet den 19 mars 1943 upprättad promemoria, varav framginge, att förevarande område numera av Back åsatts följande värden, nämligen: den del därav, som ägdes av Halmstads stad, två kronor 10 öre per kvadratmeter och den del därav, som ägdes av Wallbergs Fabriks Aktiebolag, två kronor 40 öre per kvadratmeter. Vid överlämnande av nämnda promemoria hade Back tillika anfört, att han vid den av honom nu verkställda värderingen kommit till något högre värden än vad som vid den av honom och domänintendenten Carlheim-Gyllenskiöld tidigare gjorda värderingen angivits, och att anledningen till att värdena nu blivit högre framför allt berott därpå att skäl befunnits föreligga att icke räkna med så lång exploateringstid, som tidigare skett.

Då Back vid sin sålunda förnyade värdering av det till förvärv av kronan avsedda området beräknat värdet av den del därav, som ägdes av Halmstads stad, till två kronor 10 öre per kvadratmeter samt stadens drätselkammare i sitt försäljningsanbud ej begärt högre pris än två kronor per kvadratmeter, ansåge fortifikationsstyrelsen detta anbud vara fördelaktigt för kronan. Styrelsen hade därför på grundval av samma anbud träffat preliminärt avtal med drätselkammaren om inköp av området, därvid stadgats, bland annat, att, om avtalet icke av Kungl. Maj:t för kronans del och av stadsfullmäktige i Halmstad för stadens del godkännts före den 1 augusti 1943, avtalet icke längre vore för någondera parten bindande. För betalning av den i köpeavtalet utfästa köpeskillingen och för bestridande av samtliga med köpet förenade kostnader, däri inbegripet inlösen av vissa nyttjande- och servitutsrättigheter, beräknade fortifikationsstyrelsen enligt vad styrelsen i detta avseende anfört i sin skrivelse i ärendet den 7 december 1942, ett belopp av tillhoppa 52,620 kronor.

Vad därpå anginge det Wallbergs Fabriks Aktiebolag tillhöriga området, anförde fortifikationsstyrelsen, att styrelsen, då någon frivillig överenskommelse icke syntes kunna träffas med markägaren om köp av området, ansåge, att detsamma icke av kronan kunde förvärfvas på annat sätt än genom anlåtande av expropriationsförfarande och att vid sådant förhållande för ett förvärv av området borde ställas till förfogande, förutom det belopp, vartill området av Back senast värderats eller $(58,300 \times 2.40 =)$ 139,920 kronor, ett tilläggsbelopp av 20 procent å nämnda belopp eller 27,984 kronor och för bestridande av expropriationskostnaderna ett belopp av förslagsvis 4,000 kronor eller tillhoppa 171,904 kronor.

För förvärv av hela det för utvidgning av Hallands regementets kasernområde avsedda området erfordrades sålunda ett anslag av $(52,620 + 171,904 =)$ 224,524 kronor eller i runt tal 225,000 kronor.

Aberopande det anförda hemställde fortifikationsstyrelsen, att ett belopp av 225,000 kronor måtte ställas till förfogande för ändamålet.

Departements-
chefen.

Hallands regementets kasernområde har i stor utsträckning tagits i anspråk för bebyggelse. Plats för vissa ytterligare byggnader, som äro erforderliga, kan svårigen beredas utan utvidgning av kasernområdet. Den nya bebyggelsen är i viss mån betingad av regementets omorganisation till cykelregemente men sammanhänger även med den förlängda tjänstgöringstiden för de värnpliktiga, vilken medför behov av exercis- och lektionsbyggnader, baracker för förläggning under regementsövningar o. s. v. De nybyggnader, som i första hand avses skola komma till utförande, äro varmgarage, för vilka medel redan finnas anvisade (proposition 1942:34, riksdagens skrivelse nr 30). Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, ha bland övriga nybyggnadsbehov även upptagits motorverkstäder och cykelreparationsverkstäder. Då dylika verkstäder av praktiska skäl lämpligen böra förläggas i anslutning till motorfordons- och cykelgaragen, synes det önskvärt, att vid bestämmandet av plats för garagen hänsyn jämväl tages till verkstadsanläggningarna,

ehuru dessa för närvarande icke äro aktuella. Vad särskilt motorverkstäderna beträffar vill jag dock ifrågasätta, om icke möjlighet föreligger att framdeles anordna en för Hallands regemente och Hallands flygflottilj gemensam anläggning. Såsom av årets statsverksproposition (kapitalbudgeten: bil. 2) framgår, har dock frågan om bilverkstad för flygflottiljen tills vidare ställts på framtiden.

Arméförvaltningens fortifikationsstyrelse har föreslagit inköp av ett öster om Hallands regementes kaserner i anslutning till kasernområdet beläget markområde med en areal av 81,000 kvadratmeter. Av detta område äger Halmstads stad något mindre än en tredjedel och Wallbergs Fabriks Aktiebolag återstoden. Vid värdering har det staden tillhöriga området numera åsatts ett medelvärde av 2 kronor 10 öre per kvadratmeter, medan motsvarande värde för bolagets mark upptagits till 2 kronor 40 öre. Fortifikationsstyrelsen har med staden träffat preliminärt avtal om förvärv av stadens andel av området för en kostnad av 2 kronor per kvadratmeter, medan bolaget under åberopande av vissa pågående utredningar rörande ifrågasatt vägomläggning m. m. funnit sig icke kunna medverka till någon försäljning.

Såsom av redogörelsen i det föregående framgår har jämväl undersökts möjligheten av att förlägga ifrågavarande byggnader till annan plats inom eller utom regementets kasern- och övningsområde. Någon lämplig plats har emellertid icke kunnat utfinnas. Med hänsyn till att för närvarande endast varmgarage avses skola uppföras och då enligt verkställd utredning dessa skulle kunna rymmas inom stadens del av ifrågavarande område, har fortifikationsstyrelsen såsom en godtagbar lösning i sin första skrivelse i ämnet föreslagit förvärv allenast av den staden tillhöriga delen av området för en kostnad av i runt tal 53,000 kronor.

Genom en dylik åtgärd skulle visserligen det aktuella markbehovet bliva tillgodosett, men för den ytterligare bebyggelse, som kan komma till stånd vid detta förband, torde markfrågan bliva än mer svårlost. Man torde nämligen kunna utgå ifrån att i kasernernas närhet belägen, ännu obebyggd tomtmark kan komma att tagas i anspråk för andra ändamål eller att värdet å denna mark kan komma att stegras i och med att bebyggelsen ökas. Jag finner det därför välbetänkt att i ett sammanhang förvärvas såväl stadens som bolagets andelar av ifrågavarande område, därvid för bolagets vidkommande expropriationsförfarande bliver erforderligt. Då jag finner de av arméförvaltningens fortifikationsstyrelse verkställda kostnadskalkylerna kunna godtagas som underlag för anslagsberäkningarna, uppskattar jag medelsbehovet till 225,000 kronor.

3. Förvärv av mark för skjutbana för Livregementets husarer. Genom beslut av 1941 års riksdag anvisades medel för anläggande av en kulsprute skjutbana för garnisonen i Skövde. Stora svårigheter föreligga emellertid alltjämt beträffande skjututbildningen för i Skövde förlagda truppförband. Sålunda stå förutom kulspruteskjutbanan endast två skjutbanor, Skaraborgs pansarregementes (tidigare Skaraborgs regementes) bana med 24 tavel-

ställ och Göta trängkårs bana med 12 tavelställ, till förfogande och disponeras omväxlande av Skaraborgs pansarregemente, Livregementets husarer och Göta trängkår, vartill jämväl kommer ett signalkompani, som jämlikt 1942 års försvarsbeslut avses att förläggas till Skövde. Av dessa båda banor är endast den förstnämnda användbar för skjutning med automatvapen.

I skrivelse den 11 september 1941 angående medelsbehoven för budgetåret 1942/43 anmälde *arméförvaltningen*, att åtgärder erfordrades för förbättrande av Livregementets husarers och Göta trängkårs skjutbaneförhållanden.

Sedan utredning i ärendet verkställdes, gjorde *arméförvaltningens fortifikationsstyrelse* i skrivelse den 19 januari 1942 framställning i ämnet, varav inhämtas bland annat följande.

I en av chefen för armén infordrad, till befälhavaren för Västra militärområdet ställd skrivelse den 10 juli 1941 hade t.f. chefen för Livregementets husarers depå i fråga om regementets skjutbaneförhållanden anført, att det vore ett oavvisligt behov för regementet att erhålla en egen skjutbana.

För skjututbildningen vid regementet hade dittills disponerats Skaraborgs regementes och Göta trängkårs skjutbanor. På grund av den knappa tid regementet kunnat disponera dessa banor hade skjutningarna till men för resultatet måst forceras.

En till skrivelsen såsom bilaga fogad tablå rörande tiderna för skjutbanornas användning av de olika förbanden under juli månad 1941 utvisade, att regementet disponerat Göta trängkårs skjutbana sammanlagt sju dagar och Skaraborgs regementes bana, dit all skjutning med automatvapen måste förläggas, endast fyra dagar.

Företagen rekognoscering hade givit vid handen, att ingendera av nämnda skjutbanor kunde utvidgas tillräckligt mycket för att regementets behov därigenom skulle kunna tillgodoses.

Såsom lämplig plats för en ny skjutbana föresloges ett terrängavsnitt väster om Våmbs kyrka.

Styrelsen hade emellertid funnit den föreslagna platsen icke kunna ifrågakomma, enär tidigare planer på förläggande av kulspruteskjutbanan till trakten av Våmbs kyrka måst ändras med hänsyn till en planerad omläggning av järnvägen Skövde—Axvall.

I en likaledes av chefen för armén infordrad, till chefen för tredje arméfördelningen ställd skrivelse den 9 juli 1941 hade t.f. chefen för Göta trängkår i fråga om kårens skjutbaneförhållanden anført, att kåren vore tilldelad en skjutbana, kallad »skarpskjutningsbanan», vilken omfattade tolv tavelställ. Banan disponerades jämväl av Livregementets husarer. På grund av ökad personal vid båda förbanden vore det icke längre möjligt att därstädes bedriva all skjututbildning. Kåren hade därför i stor utsträckning måst använda civila skjutbanor, bland annat i Mariestad, för att kunna i anbefalld tid avsluta skjututbildningen. T.f. kårchefen föresloge, att för Livregementets husarer en helt ny bana skulle anläggas samt att, till förbättrande av förhållandena för kåren, skjutvallen på skarpskjutningsbanan skulle breddas och ytterligare tolv tavelställ anläggas. För breddningen lämplig, kronan tillhörig mark funnes norr om skjutbanan.

De av truppförbandscheferna sålunda anmälda kraven hade av arméfördelningsschefen i skrivelse den 14 juli 1941 till chefen för armén betecknats såsom oefftergivliga.

Vid förhandlingar, som fortifikationsstyrelsen i annat sammanhang fört med Skövde stad, hade staden framfört önskemål att av kronan få övertaga

den mark, varå skarpskjutningsbanan vore belägen, emedan detta område vore värdefullt med tanke på stadens framtida utvidgning. Enär av den i förevarande ärende förebragta utredningen syntes framgå, att banan måste utökas för att i fortsättningen kunna fylla sitt ändamål, ansåge sig styrelsen böra undersöka, om det icke ur kostnads- och andra synpunkter skulle ställa sig fördelaktigt att i stället nedlägga banan och sälja marken samt att på annan plats anlägga nya banor för de båda förbanden. I nämnda syfte hade styrelsen upptagit direkta förhandlingar med Skövde stad. Därvid hade överenskommits, att staden skulle i samarbete med vederbörande militära chefer uppgöra förslag till frågans lösning, innebärande att staden skulle förvärva den mark, varå skarpskjutningsbanan nu vore belägen, samt mot avräkning å till kronan inflytande köpeskillning anskaffa annan lämplig mark för anläggande av nya skjutbanor.

Efter förhandlingar i ämnet hade staden förklarat sig villig att för en köpeskillning av 50,750 kronor av kronan inköpa den mark — cirka 23 hektar — varå skarpskjutningsbanan vore belägen. Vid bifall härtill borde — enligt vad chefen för tredje arméfördelningen i skrivelse den 13 oktober 1941 till fortifikationsstyrelsen framhållit — en ny bana för trängkåren anläggas å staden tillhörig mark tillhörande Uddagården norr om Skövde stad, medan för husarregementet en bana borde anläggas i anslutning till Skaraborgs regementes skjutbana på mark tillhörig fastigheterna Enocksgården 5¹² och Våmb Lillegården 3¹⁶ i Våmbsocknen. Enocksgården 5¹² ägdes av kronan.

Enligt uppdrag av fortifikationsstyrelsen hade distriktslantmätaren G. Bonde i Skövde utfört värdering av de till inköp respektive försäljning ifrågasatta områdena, varöver ett den 18 oktober 1941 dagtecknat värderingsinstrument upprättats.

Beträffande Våmb Lillegården 3¹⁶ hade bland annat anförts, att fastigheten utgjordes av cirka 12.5 hektar åkerjord samt skogsmark till husbehov. Det område, som nu ifrågasattes till inköp för anläggande av skjutbana, bestode av 2.8 hektar åker och 0.9 hektar skogsmark. Ett fränskiljande av denna areal åker, som dessutom utgjorde den bättre och planare delen av fastighetens åkerareal, skulle komma att i så hög grad försämra fastigheten såsom jordbruksfastighet, att tillstånd till avstyckning måhända icke skulle kunna erhållas. Kronan skulle i så fall bliva nödsakad att köpa hela fastigheten. Därest emellertid avstyckning skulle kunna ske, måste av nämnda skäl ett relativt högt värde åsättas åkerjorden.

Området värderades på följande sätt:

2.8 hektar åker à 2,000 kronor	kronor 5,600
0.9 hektar skogsmark à 1,200 kronor	» 1,080
<u>Summa 3.7 hektar</u>	<u>Summa kronor 6,680</u>

Enligt det av staden framlagda förslaget skulle fastigheten emellertid kunna bestå såsom jordbruksfastighet även efter nämnda områdes fränskiljande. Staden hade nämligen erbjudit sig att förvärva ifrågavarande område mot överlåtande till säljaren av annan, staden tillhörig, för jordbruk lämpad mark. Staden skulle i sin tur till kronan försälja den sålunda förvärvade marken.

De stadsägoområden, till vilka enligt förslaget Göta trängkårs nya skjutbana skulle förläggas, hade enligt värderingsinstrumentet en sammanlagd areal av 9.6 hektar med ett värde av i runt tal 8,000 kronor.

Beträffande värderingen av den mark, varå skarpskjutningsbanan vore belägen, hade i värderingsinstrumentet följande framhållits.

Enligt en av drätselkammaren den 13 oktober 1941 upprättad kalkyl hade staden kommit till den erbjudna köpeskillningen efter följande uppskattning:

3.5 hektar åker à 3,000 kronor	kronor 10,500
9.3 hektar äng à 2,500 kronor	» 23,250
6.6 hektar snårskog à 2,000 kronor	» 13,200
3.8 hektar impediment à 1,000 kronor	» 3,800
<hr/> Summa 23.2 hektar	<hr/> Summa kronor 50,750

Arealuppgifterna hade grundats på en av värderingsmannen vid nymätning upprättad karta. Förklaringen till att de olika ägoslagen åsatts värden, betydligt högre än vanliga jordbruksvärden, vore att söka i fastigheternas läge i närheten av stadens planlagda område. Med hänsyn till nämnda förhållande skulle kronan möjligen för mindre delar av skjutbaneområdet av enskilda köpare kunna erhålla ett genomsnittligt högre anbud per kvadratmeter. För området i dess helhet finge däremot det avgivna anbudet anses vara fullt skäligt. Kostnaderna för områdets exploatering finge nämligen beräknas bli mycket stora, beroende dels på avsevärda höjdskillnader inom området och dels på att grunden bestode av kalkberg, vilket komme att nödvändiggöra vissa sprängningsarbeten.

Fortifikationsstyrelsens domänofficer hade icke funnit anledning till erinran mot de resultat, vartill värderingsmannen kommit.

För egen del anförde styrelsen följande.

Styrelsen ansåge stadens anbud å inköp av skarpskjutningsbanans mark vara för kronan fördelaktigt och detta icke endast på grund av anbudssummans storlek. Under utredningen hade framkommit, att staden tenderade att utvidgas i riktning mot skarpskjutningsbanan. Tydligt vore, att därigenom risken för olyckshändelser ökades. Drätselkammaren i Skövde hade i detta hänseende till och med framhållit, att olycksrisken inom kort skulle komma att ställa kronan inför tvånget att nedlägga skarpskjutningsbanan. Då det uppenbarligen icke vore i kronans intresse, att en militär skjutbana alltmera inringades av bebyggelse och allmänna kommunikationsleder, ansåge styrelsen det lämpligt att skjutbaneförhållandena redan nu ordnades på ett med hänsyn till nämnda synpunkt ändamålsenligt sätt.

Vad värderingssummorna beträffade behövde kronan vid inköp av mark till skjutbana för Livregementets husarer på grund av stadens erbjudande icke räkna med högre inköpssumma än värderingssumman 6,680 kronor. Mot denna värdering hade styrelsen icke något att erinra.

Styrelsen ansåge även det av värderingsmannen uppskattade värdet å den till skjutbana för Göta trängkår avsedda marken, 8,000 kronor, utgöra skäligt pris.

För avstycknings-, lagfarts- m. fl. kostnader beräknade styrelsen ett belopp av 1,000 kronor.

Därest ifrågavarande förslag genomfördes kunde sålunda ett netto av fastighetstransaktionerna av cirka 35,000 kronor beräknas uppkomma.

I skrivelse den 5 december 1941 hemställde fortifikationsstyrelsen vidare om anslag med 65,000 kronor respektive 70,000 kronor för anläggande av ifrågavarande skjutbanor för Livregementets husarer och Göta trängkår. De nya banorna avsåges skola omfatta femton respektive sexton tavelställ.

I sina medelsäskanden för budgetåret 1943/44 har arméförvaltningen för ifrågavarande ändamål upptagit ett belopp av 150,000 kronor.

Då det syntes ändamålsenligt, att eventuella nya skjutbanor för Skövde-garnisonen såvitt möjligt förläggas i anslutning till redan befintliga dylika anläggningar, erhöll arméförvaltningens fortifikationsstyrelse den 14 november 1942 uppdrag att med beaktande av denna synpunkt inkomma med nytt förslag i ämnet.

I skrivelse den 17 februari 1943 har styrelsen i anledning härav anfört i huvudsak följande.

Militärbefälhavaren i tredje militärområdet hade, efter infordrande av en av sekundchefen för Livregementets husarer i samråd med cheferna för Skaraborgs pansarregemente och Göta trängkår i ärendet verkställd utredning, till styrelsen avgivit ett den 7 december 1942 dagtecknat yttrande, variför anförts bland annat följande.

De skjutbanor, som för närvarande disponerades av garnisonens truppförband, vore — med bortseende från skjutbanor för korthållsskjutning — nedan nämnda:

a) kulspruteskjutbanan omedelbart norr Claesborg för skjutning med kulspruta å 12 kulsprutetavelställ, jämväl användbara vid skjutning med eldhandvapen,

b) Skaraborgs pansarregementes skjutbana 300 meter norr om Claesborg för skjutning med eldhandvapen å 24 gevärstavelställ,

c) Livregementets husarers och Göta trängkårs gemensamma skjutbana 1 kilometer väster Kåpplunda för skjutning med eldhandvapen å 12 gevärstavelställ,

d) den under nuvarande förhållanden för garnisonen delvis rekvirerade Skövde skyttegilles skjutbana i den s. k. Dunkehällsskogen 700 meter östsydost Livregementets husarers kasernområde med 24 gevärstavelställ, vilken bana dock icke medgäve skjutning med automatvapen eller skjutning på avstånd över 300 meter.

Sedan numera Skaraborgs regemente ombildats till pansarregemente och garnisonen utökats med Signalregementets kompani i Skövde, som komme att förlägga sin skjututbildning till för Livregementets husarer planerad skjutbana, hade behovet av skjutbanor för de skilda förbanden delvis förändrats.

Av sekundchefens för Livregementets husarer förenämnda yttrande framginge sålunda, att det vore ett oavvisligt behov för Skaraborgs pansarregemente att helt få disponera 36 tavelställ för skjutning med eldhandvapen samt att äga möjlighet till kulspruteskjutning. Militärbefälhavaren anslöte sig till sekundchefens förslag, att sistnämnda regemente skulle få ensamt disponera kulspruteskjutbanan och den närmast norr därom belägna skjutbanan, varigenom regementets behov av skjutbanor bleve fullt tillgodosett.

Den för Livregementets husarer planerade skjutbanan norr om förenämnda tvenne banor skulle enligt tidigare förslag omfatta 15 tavelställ. Militärbefälhavaren föresloge nu banans utbyggande till 18 tavelställ, vilket syntes kunna ske utan att nödvändiggöra större markförvärv än tidigare planerats. Banan skulle förses med anordningar för skjutning även med automatvapen.

Någon ändring av den för Göta trängkår planerade nya skjutbanan vore icke erforderlig. Militärbefälhavaren hade undersökt möjligheterna att förlägga ifrågavarande skjutbana norr om och i anslutning till övriga skjutbanor eller alternativt till terrängen ytterligare norr därom upp mot Våmbs kyrka.

Därvid hade befunnits, att det förra alternativet, såvitt militärbefälhavaren kunde bedöma, av skjuttekniska skäl icke vore genomförbart. Ej heller terrängen närmare Våmbs kyrka syntes erbjuda någon för skjutbanan lämplig plats dels på grund av terrängförhållandena och dels med hänsyn till den i ärendet tidigare berörda, planerade omläggningen av järnvägen Skövde—Axvall, vilken plan av vederbörande myndigheter avsåges att upptagas, så snart det befundes lämpligt och ändamålsenligt.

Militärbefälhavaren ansåge slutligen, att den enda med hänsyn till terräng, bebyggelse och avstånd från kårens kasernområde tänkbara platsen vore det tidigare föreslagna området av fastigheten Uddagården.

Styrelsens skjutbaneofficer hade, till bestyrkande av riktigheten av militärbefälhavarens i förenämnda yttrande den 7 december 1942 uttalade uppfattning, anført, att skjutbanan för Göta trängkår icke lämpligen kunde anläggas vare sig i anslutning till den för Livregementets husarer planerade banan eller i terrängen norr därom upp mot Våmbs kyrka. Den förenämnda utökningen av den för Livregementets husarer planerade banan kunde ske utan att nödvändiggöra större markförvärv än tidigare planerats. Skjutbaneofficern förklarade slutligen, att den ifrågavarande skjutbanan kunde förses dels med gevärstavelställ och dels med kulsprutetavelställ, vilka sistnämnda jämväl, med viss mindre olägenhet i avseende å markeringen, kunde användas vid skjutning mot gevärstavor.

Fortifikationsstyrelsen anslöte sig till förenämnda av militärbefälhavaren i tredje militärområdet avgivna förslag till skjutbanefrågans lösande.

Styrelsen funne någon markanskaffning utöver vad av styrelsen tidigare i ärendet anmälts icke vara erforderlig.

Beträffande frågan om kostnaderna för anläggning av skjutbanor för Livregementets husarer och Göta trängkår anförde styrelsen följande.

I arméförvaltningens skrivelse den 31 augusti 1942 med framställning rörande lantförsvarets medelsbehov för budgetåret 1943/44 hade ämbetsverket hemställt, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att för anläggande av skolskjutningsbanor för ifrågavarande förband för budgetåret anvisa ett reservationsanslag av 150,000 kronor.

Styrelsens skjutbaneofficer beräknade nu den föreslagna utökningen av antalet gevärstavor å Livregementets husarers skjutbana ävensom banans ordnande för skjutning med kulspruta medföra en ytterligare kostnad av 10,000 kronor. Styrelsen anslöte sig till denna beräkning. För ändamålet skulle sålunda erfordras ett sammanlagt belopp av 160,000 kronor.

*Departements-
chefen.*

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår äro möjligheterna till skjututbildning för i Skövde förlagda truppförband icke tillfredsställande. Den nyligen färdigställda kulspruteskjutbanan, avsedd för garnisonen i dess helhet, torde i och med att Skaraborgs regemente organiserats såsom pansarregemente behöva tagas i anspråk företrädesvis för detta regementes räkning. Den i anslutning till kulspruteskjutbanan belägna skolskjutningsbanan erfordras även för pansarregementets behov. För återstående förband — Livregementets husarer, Göta trängkår och ett signalkompani — står för närvarande endast en bana, den s. k. skarpskjutningsbanan, till förfogande, varjämte under beredskapstiden jämväl en civil skjutbana användes för den militära skjututbildningen. Sistnämnda bana är emellertid icke lämplig såsom militär skolskjutningsbana, varför man för framtiden icke torde böra räkna med densamma. Skarpskjutningsbanan, som hittills utnyttjats gemensamt av Livregementets

husarer och Göta trängkår, kan icke tillnärmelsevis fylla behovet sedan enligt de nya utbildningsbestämmelserna skjututbildningen givits en mera framträdande plats än tidigare. Jag anser därför, i likhet med arméförvaltningens fortifikationsstyrelse, att Livregementets husarer och Göta trängkår böra disponera var sin bana, varvid husarregementets bana, som med hänsyn till kavalleriets beväpning måste vara användbar för skjutning med automatvapen, bör kunna utnyttjas jämväl av signalkompaniet. Då även vid trängen viss utbildning med automatvapen förekommer är det givetvis ett önskemål, att sådan utbildning om möjligt skall kunna bedrivas jämväl vid trängkårens bana. Om det visar sig nödvändigt torde det dock låta sig göra att i detta avseende hänvisa trängkåren till någon av de övriga banorna.

Fortifikationsstyrelsen har föreslagit nedläggande av den nuvarande gemensamma banan och anläggande av två nya skolskjutningsbanor. För egen del kan jag icke finna det motiverat att nedlägga den gemensamma banan, som alltjämt är fullt användbar såsom skolskjutningsbana för eldhandvapen och där tillräcklig mark disponeras för att möjliggöra breddning av skjutvallen och anläggande av ytterligare ett antal tavelställ om så erfordras. För Skövde stad torde banan icke innebära någon större olägenhet, ehuru det med tanke på stadens framtida utveckling kan vara av intresse för staden att redan nu förvärva marken i fråga. Ur ekonomisk synpunkt finner jag det för statsverket förmånligast att bibehålla denna skjutbana och därigenom undvika de relativt stora kostnader, som äro förbundna med en nyanläggning. Jag föreslår således, att ifrågavarande bana, som ligger väl till i förhållande till Göta trängkårs kaserner, ställes till kårens förfogande samt att en ny bana, användbar även för skjutning med automatvapen, anlägges för Livregementets husarer. Sistnämnda bana bör jämväl få disponeras av signalkompaniet. Beträffande plats för denna bana synes det önskvärt, att densamma förlägges omedelbart norr om och i anslutning till pansarregementets skolskjutningsbana, varigenom i viss utsträckning kronan tillhörig mark kan utnyttjas. Av fortifikationsstyrelsen verkställd undersökning rörande möjligheterna att förvärva den ytterligare mark — del av fastigheten Våmb Lillegården 3¹⁶ — som oundgängligen erfordras, har utvisat, att någon frivillig uppgörelse icke kan åstadkommas. Vid sådant förhållande och då någon medverkan från stadens sida icke synes vara att påräkna torde expropriation böra tillgripas. Med utgångspunkt från distriktlantmätaren Bondes år 1941 verkställda värdering synes området kunna åsättas ett värde av 6,680 kronor. Försiktigtvis anser jag mig emellertid böra, eftersom expropriationsförfarande skall tillgripas, beräkna det för ändamålet erforderliga anslagsbeloppet till 8,000 kronor.

Beträffande skjutbaneanläggningen har Kungl. Maj:t i den till årets riksdag avlåtna propositionen nr 222 gjort framställning om erforderliga medel.

För markförvärvet i fråga beräknar jag sålunda i enlighet med det anförda ett belopp av 8,000 kronor.

Sammanfattning. I enlighet med vad sålunda anförts beräknar jag föreliggande medelsbehov enligt följande.

	Kronor
1. Skjutfält för Bergslagens artilleriregemente	900,000
2. Utvidgning av Hallands regementes kasernområde	225,000
3. Förvärv av mark för skjutbana för Livregementets husarer	8,000
	Summa kronor 1,133,000

För mötande av oförutsedda utgifter torde det anslag, som bör anvisas för ovannämnda ändamål, böra bestämmas till i avrundat tal 1,160,000 kronor.

Under åberopande av det anförda samt i fråga om anslaget natur m. m. av vad i ämnet anförts i förenämnda propositioner nr 158 och 208 hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Skjutfält för Bergslagens artilleriregemente m. m.* såsom kapitalinvestering i försvarsväsendets fastighetsfond, arméförvaltningens delfond därav, å riksstaten för budgetåret 1943/44 anvisa ett investeringsanslag av kronor 1,160,000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

S. Högsell.